
HAGYOMÁNY

EGY REPERTÓRIUM TANULSÁGAI (II.)

BOSNYÁK ISTVÁN

Bibliográfiai elemzésünk első részében (*Híd*, 1977/2. sz.) folyóiratunk hőskorának műfajstruktúráját és témarepertoárját vettük számba. Eközben elkötelezett, baloldali világszemléként (1), a nemzetközi antifasizmus jugoszláviai orgánusaként (2) s a jugoszláv forradalmi mozgalom magyar sajtószerveként (3) vizsgáltuk a felszabadulás előtti *Hidat*, majd pedig mint a tudományos és kulturális közírás elkötelezett fórumát (4), illetve mint művészeti (5), irodalmi (6) és irodalomkritikai (7) fórumot vettük szemügyre, az irodalomtörténet igen tanulságos, ám „tremézszerű” buktatókkal is járó bibliográfiai módszerének a segítségével.

Jelen cikkünkben elemzésünk néhány általánosabb tapasztalatát vázoljuk. Természetesen: nem a „végső” igazságok megfogalmazásának, hanem a *Híd*-kutatás esetleges serkentésének a szándékával.

II. TOVÁBBI TANULSÁGOK, ÚJABB KÉRDÉSEK

(8) *A Híd mint mozgalmi orgánus*. — Mészáros Sándornak a jubiláris *Híd*-értekezleten tartott beszámolója (*A Híd* mint Jugoszlávia Kommunista Pártjának folyóirata. HITK, 1974/21. sz.) behatóan foglalkozik a folyóirat és a JKP kapcsolatával, de a *Hid*nek mint pártorgánusnak a jellemzése közben nem tér ki a folyóirat mozgalmának *sajátos* jellege, *belső irányultsága* meghatározására. Bori Imre egyik régebbi tanulmánya viszont a kibontakozó *Híd*-mozgalomról szólva a behozatali jelleget, a külföldi — főleg csehszlovákiai — hatást hangsúlyozza: „Bizonyos azonban, hogy a *Híd* körüli szervezkedés nem volt autochton mozgalom, hogy példaképeit exportálja, és a csehszlovákiai *Sarló*-mozgalom hatásával is számolnunk kell, mind eszmei síkon, mind pedig a folyóirat jellege kialakításának terén. (...) A *Sarló*-program ihlető szerepe kétségtelen, s a »híd-gondolat« is több mint valószínű a csehszlová-

kiai Györy Dezső költeményében szólalt meg (...). S hogy mennyire foglalkoztatta a »hidasokat« a *Sarló* példamutatása, az is jelzi, hogy már az első számban értekezést olvashatunk arról, hogy »induljanak el a vajdasági regös ifjak« (...), és a *Sarló* hatásának kell azt is betudnunk, hogy a folyóirat első évfolyamaiban már az ún. »helyzettudatosító« jellegű írások vannak túlsúlyban a szépirodalommal szemben.» (A háború előtti Híd. In: *Fejezetek irodalmunk természetrajzából*. Forum, Újvidék, 1973., 115. p.)

Milyen tapasztalattal szolgál a repertórium a fenti vonatkozásokban? Volt-e a *Híd*nek mint mozgalmi orgánumnak a külföldi ösztönzés és a JKP közvetett és közvetlen hatása mellett, illetve vele összefüggésben, bizonyos *autochton* jellege is?

Folyóiratunk témarepertoárját és műfajstruktúráját vizsgálva utaltunk már rá, hogy a nem dogmatikus és antidoktrinér, az adott jugoszláviai és vajdasági *reálhelyzetre* összpontosító szerkesztői politika eredményeként a *Híd* nem kizárólagosan, sőt nem is elsősorban a gyáripar és ipari proletariátus helyzetét kísérte figyelemmel, hanem inkább a mezőgazdaságét és a mezőgazdasági dolgozókat. Az ország és Vajdaság gazdasági és osztályszerkezetét tartva szem előtt, folyóiratunk érthetően favorizálta az agrárproletariátus, a nincstelen-, szegény- és kisparasztság létérdekeit és problémáit feszegető kérdéseket, mint ahogy a munkásmozgalmi információinak előterében is az agrárproletariátus és földmunkásság mozgalmának múltja és akkori jelene állt. Ehhez most még azt adhatnánk hozzá, hogy ez a filológiai meggyőzően dokumentálható szerkesztői politika nemcsak a mozgalom forradalmi realizmusára és reálforradalmiságára utal, hanem egyszersmind — *autochton* jellegére is.

A *Híd*-mozgalom hangsúlyozott — ám nem kizárólagos! — agrárirányultságának szociológiai magyarázatát abban a történelmi tényben kell keresnünk, amelyre Lőrinc Péter emlékező tanulmánya hívta fel a figyelmet a jubiláris *Híd*-értekezleten: a vajdasági magyarság a felszabadulás előtti Vojvodina legproletárabb népe volt, s mint ilyen, főleg a *falusi* dolgozók és földnélküliek rétegébe tartozott. (Vö.: A magyarság mint a *Híd* szerkesztője és olvasótábora. HITK, 1974/21. sz., 112. p.)

Már a témarepertoár vizsgálatánál is utaltunk rá, hogy az agrár-problematika mellett a *Híd* rendszeresen és programatikusan foglalkozott — ismét csak az ország, s mindenekelőtt Vajdaság s az itteni magyarság osztályszerkezetét tartva szem előtt — a *kispolgárság* létkérdéseivel is. Ennek révén pedig e társadalmi réteg lehetséges mozgalmi aktivizálódásával is. Ehhez itt most azt adhatnánk hozzá, hogy a repertórium a fenti vonatkozásban meggyőző filológiai érvekkel támasztja alá és igazolja Rehák László megállapítását: „A *Híd* két olvasóréteg felzárkózását, kapcsolását szorgalmazza a szervezett munkássághoz: a falusi szegénységet, a falu agrárproletariátusát (...) és a város kispolgárságát...”

(A JKP nemzetiségi politikája a háború előtti *Híd*-ban. HITK, 1974/21. sz., 94. p.)

Hangsúlyozott agrár-orientáció és a deklasszáldott kisebbségi magyar középosztály, középosztálybeli értelmiség és kispolgárság lehetséges szövetségének szorgalmazása az ipari proletariátussal; vagy legalábbis e rétegek „kiiktatása” a fasizmus vajdasági hatósugarából: íme a *Híd*-mozgalom népfront-szellemiségű antifasizmusának és forradalmiságának autochton megalapozottsága! A mozgalom helyi adottságokból, a korabeli Vajdaság társadalmi/gazdasági és osztályszerkezetéből kinövő s azokat következetesen respektáló irányvonala. (Malušev Cvetko visszaemlékezése, a folyóirat *munkatárs-politikájára* vonatkoztatva, úgy fogalmazza ezt meg, hogy „A Híd köré csoportosult fiatalok között nem számított semmit a polgári, kispolgári, munkás vagy paraszt eredet, hiszen világosan látták, hogy a világválság csapásai alatt egyik napról a másikra a módosabb emberek is könnyen tönkremennek. Míg szüleik keseregtek, ők tetteket követeltek — magukat is, másokat is cselekvésre tüzelve.” — Vö.: Visszapillantás a *Híd* indulására, életére... *Híd*, 1974/5—6. sz., 513. p.) — Bori Imre idézett tanulmánya viszont *stílus-történeti* szempontból tesz közvetett utalást az induló *Híd* autochton törekvéseire: „Az expresszionista stílusban megírt elvi állásfoglalások, még inkább a bennük hangoztatott általános humanista jelszavak mélyén azonban a »hídverés« egy új minősége is hangot kap: az expresszionizmus »embertestvérisége« talajt keres, konkretizálódni akar, és Jugoszlávia valóságos térbeli és időbeli koordinátái felé tájékozódik.” (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m., 113. p.)

(9) *A Híd mint irodalmi és irodalomkritikai orgánium.* — Ha folyóiratunk mozgalmisságának autochton jellegét — *szociológiai* szempontból — elsősorban az agrár-irányultságban jelöltük meg, *irodalmi* szempontból — ugyancsak a repertóriumából kiolvasható tanulságok alapján — ezt az eredeti jelleget, helyi meghatározottságot mindenekelőtt a „népies”-szociografikus irányvételben kell meglátnunk.

A témarepertoár és műfajstruktúra vizsgálatánál utaltunk már rá, hogy a *Híd* honi publicistáinak is kedvelt műfaja volt a faluszociográfia és helytörténet; hogy a folyóirat novella- és versanyaga mellett szereplő egyéb irodalmi műfajok képviselői között a korabeli magyar szociográfusoké volt az abszolút elsőség; hogy délszláv szerzőtől is közölt a lap szociográfiai írást; hogy a *Híd* magyarországi és kisebbségi magyar novellistái között is ott találjuk a *Sarló*, illetve a magyar „népiesek” mozgalmanak néhány kiemelkedő tagját; hogy a recenzált magyarországi könyvek között legtöbb „népies” művet találunk, a gyér tanulmányirodalomban magyar „népies” alkotóról szóló átfogó írás is van, s több cikk is szól a „népiesek” mozgalmanak egy-egy eseményéről, míg a lap-szemlében szintén akad ismertető „népies” orgánumról is. Kimutattuk,

továbbá, hogy a kisebbségi magyar irodalmi élet jelenségeiről tájékoztató írásokban gyakran volt szó a „népies” mozgalommal kapcsolatos eseményekről s a kisebbségi „népiesek” mozgalmat külön, átfogó írás is tárgyalta a *Híd*ban, ugyanakkor pedig a könyvkritika és lapszemle rovatáiban is találkozunk kisebbségi magyar „népies” szerző könyvével, illetve ilyen orgánumokkal.

Ha mindehhez hozzávesszük még Pató Imre azon közlését is, hogy a *Híd* mozgókönyvtárában Darvas József és Gereblyés László művei is szerepeltek, az 1939-es *Híd*-naptárban pedig — akárcsak magában a folyóiratban! — a „népiesek” lírikus-előde, Erdélyi József is jelen volt (vö.: Pató Imre: A *Híd* megalakulása és története, 1934—1941. HITK, 1974/21. sz., 89. p.), valamint Vajda Gábor megállapítását, hogy az induló *Híd* irodalomszemlélete is „a népiesség felé orientálódó irodalomszemlélet” volt (vö.: A háború előtti *Híd* irodalomszemlélete. HITK, id. szám, 127. p.) — akkor nyilván nem lesz alaptalan az állításunk, hogy a harmincas évek magyar irodalmi népiességének egyik orgánuma — a mi *Híd*unk volt! Mégpedig *nem* olyan értelemben, hogy „követte” a szóban forgó magyarországi és kisebbségi magyar irodalmi ízlést, hanem olyan értelemben, hogy a *helyi, vajdasági* irodalomszociológiai és mozgalmi igényeknek tett eleget, ösztönösen vagy tudatosan — de mindenképp. Némi leegyszerűsítéssel azt is mondhatnánk, hogy a *Híd* mint hangsúlyozottan — ha nem is kizárólagosan! — agrár-irányultságú *mozgalmi* lap, logikusan termelte ki a *Híd*nak mint *irodalmi* orgánumnak elsődlegesen — ha nem is kizárólagosan! — „népies”-szociografikus érdeklődését. Amennyiben pedig ezáltal „hasonlított” — mert hasonlított — a csehszlovákiai, romániai és magyarországi „népies” törekvésekhez, ennek alap-oka nem az „utánzásban”, „kordivat-követésben” stb. volt, hanem abban, hogy a jobbára agrárjellegű, a polgárosodással és urbanizálódással hagyományosan késő Duna-medencei államok potenciális irodalmi közönsége és mozgalmi tömegei mindenekelőtt *ilyen* irodalmat igényeltek. Erdélyben, Szlovénkóban, a magyar „ugaron” és Vajdaságban egyaránt.

Vonatkozik ez a szociográfia és helyismeret szembeűnő szerepére is folyóiratunk irodalmi és publicisztikai műfajstruktúrájában és kritikairódmában. Az kétségtelen, hogy e tény számbavételekor avval is számolni kell, amit Bori Imre idézett tanulmánya állapít meg (i. h. 120—121. p.): a *Sarló*-mozgalom népiismereti programjának eszköze, a szociográfiai módszer az *egész* magyar szellemi életre erős hatást gyakorolt, s e hatás nyomai *ily* módon jelen voltak a *Híd*ban is; másrészt pedig, folyóiratunk esetében „a sarlósok közvetlen hatásain kívül a magyar szociográfiai irodalom immár klasszikus alkotásainak a hatásait és a kolozsvári *Korunk* példáit is figyelembe kell vennünk”. E közvetett és közvetlen műfaji/módszertani hatások esetében azonban nyilván szintén a közép-kelet-európai/Duna-medencei *közös* alap-okok, *közös* irodalom-

szociológiai és (agrár) mozgalmi igények, elvárások és szükségletek lapangó vagy kisebb-nagyobb mértékben máris artikulált megléte volt a hatás előfeltétele. Repertóriumunk legalábbis erről tanúskodik. Mindezenekelött azzal, hogy fölfedi és nyilvánvalóvá teszi az összefüggést a hangsúlyosan agrár-irányultságú mozgalmi zsurnalisztika és közírás, illetve a faluszociográfia és helyismeret *Híd*-beli szerepe között. Épp ilyen összefüggésben kap aztán különös fontosságot Gerold László megállapítása, hogy a szociográfia mint a valóságirodalom elkötelezett és kritikus alapállású formája a harmincas évek „világdivatjának” a tüneteiként is szemlélhető, ám e „divatot” a kor gazdasági és társadalmi válságai hívták életre és tették népszerűvé; magyarországi vonatkozásban „a népi írók szociográfiái a valóság felfedésének legpregnansabb szellemi eredményeit, társadalom elleni vádiratait jelentették”, a *Híd* szociográfiája esetében pedig a mozgalom műfaji fegyverét, az olvasók és mozgalmi tudatosodásának és aktivizálásának az eszközét is (vö.: Szociográfia a *Híd*-ban. HITK, id. szám, 99. és 102. p.).

Itt jegyezzük meg, hogy a repertórium módot nyugt Laták István azon emlékezésének ellenőrzésére és verifikálására, miszerint a *Híd* a nyolc évfolyamban nem egyforma intenzitással kötődött a „népies” mozgalomhoz: 1936—1939 között a magyarországi „népies” írók kapták a folyóiratban a legnagyobb teret, de 1939 után, a Márciusi Front bomlása idején már nem... (Vö.: A *Híd*, 1974/5—6. sz., 652. p.)

Az „irodalmi *Híd*nek” azonban csak „egyik arcát” teszi a „népies”-szociografikus jelleg. Másik, ugyancsak döntő meghatározó jegye a korabeli jugoszláviai irodalomnak „szociális irodalmával” és „új realizmusával” való rokonulás, rezonanciateremtés.

A műfajszerkezet és témarepertoár szemügyre vevésénél már kiemeltük: a felszabadulás előtti *Híd*-ban a jugoszláviai magyar lírát a korabeli délszláv irodalmakban is népszerű „szociális költészet” és „új realizmus” ösztönös vagy tudatos elkötelezettjei képviselték mindenekelőtt, ha nem is kizárólag; a viszonylag kisszámú délszláv lírikus szerepeltetésének egyik szempontja is ezeknek a rokon költészeti irányoknak a képvisellete volt; a *Híd* kiteljesedettebb honi magyar novellistái is főleg ezeket az irányokat követték; a kisszámú délszláv novellista szerepeltetésének egyik kritériuma ugyancsak ezeknek az irányoknak a követése volt... Végül, figyelemreméltó tanúsága a repertóriumnak az is, hogy a folyóirat képzőművészeti kritikája is a jugoszláv szürrealizmussal opponáló „új realizmus” vajdasági kibontakozását szorgalmazta...

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a *Híd* irodalmi-műfaji, irodalomszemléleti és irodalomkritikai orientációja *kettős* volt: (magyar) „népies” és (délszláv) „szociális irodalmi”, illetve „új realista”.

Hogyan fért meg e két alaptendencia egymás mellett, mennyiben fedik egymást s egyáltalán, célszerű-e a disztíngválásuk?

Bori Imre idézett tanulmánya a *Híd* irodalmi orientációjának körvo-

nalazásakor a szociográfia műfaját és a szépirodalmat veszi szemügyre, az irányultságnak a lap irodalomkritikájában és irodalomszemléletében megmutatkozó jellegzetességeit viszont nem vizsgálja. Míg a *Híd* szociografikus irányvételénél, mint láttuk, a műfaj szlovenszkói, magyarországi és erdélyi hatását tartja döntőnek, a folyóirat szépirodalmát azzal jellemzi, hogy az „sajátos ötvözetét jelenti annak az irodalmi hagyománynak, amelyet a magyarországi, csehszlovákiai és romániai magyar sajtó közvetített, és a jugoszláv irodalomban szociális irodalom néven ismert irányzatnak, amely a szocialista realizmus egyik változata volt”. (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m. 123. p.) Miközben a tanulmány a magyar és délszláv irodalmi indíttatás, ösztönzés egybeomósodására, ötvöződésére utal, azt is hangsúlyozza, hogy a *Híd* szépirodalmának egyedi jegyeit kutatva számolnunk kell ugyan a magyar irodalmi népiesség hatásával is, ám a folyóirat irodalmának fő vonalára inkább az ún. szociális irodalom vonásai a jellemzők (i. m., idézett lap-szám).

Bányai János tanulmánya (A *Híd* és a baloldali irodalmi viták, HITK, i. sz.), tárgyának megfelelően, csak a korabeli jugoszláv irodalmi élet szemszögéből vizsgálja folyóiratunk irodalmi orientációját. Miközben e tájékozódást kiegyenlíti az „új realizmusével”, implicite megfogalmazza azt is, hogyan és miként ért meg ez az irányultság a tanulmány vizsgálódási körén természetesen kívül maradó magyar irodalmi népiességgel: „... a *Híd* teljes irodalmi orientációját is jelölhetjük az »új realizmus« fogalmával, ha azon elsősorban a népelet felé fordulást, az izmusok tendenciájának meghaladását, a népi tehetségek megszólalását, a szociológiai-szociográfiai kutatás (falukutatás) törekvéseit, az irodalom osztályjellegének kiemelését értjük, mert a *Híd* éppen ezeken a sínpáron fut mind közelebb a baloldali, nemcsak irodalmi, hanem társadalmi mozgalmakhoz is.” (I. h., 123. p.)

Semmiképpen se alaptalan tehát az „irodalmi *Híd*” szóban forgó „kettős arculatának” egybeomósása, hisz ezek az „arculatok” a valóságban is rokonultak, és jól megfértek egymás mellett. Mint ahogy jól megfér a lapban a „szociális irodalom” és „új realizmus”, illetve — a horvát, szerb és macedón baloldali paraszttírók (Mihovil Pavlek Miškina, Miloš Jovašević, Mitar Popara, Kata Kosac/Scher Kató, Jelica Jerković, Todor Arsenijević), vagyis, a sajátságos délszláv „népiesek” egyidejű szorgalmazása is...

Nézetünk szerint azonban módszertanilag talán mégis célravezetőbb e rokon-orientációk erőteljesebb disztinválása. Mégpedig a következő megfontolásokból:

1. A felszabadulás előtti „irodalmi *Híd*” kettős alaptendenciájának határozott megkülönböztetése és e rokon tendenciák külön-külön való számbavétele lehetővé teszi egész irodalmunk egyik alapsajátosságának, a „kettős kötődésnek” a számbavételét is a harmincas évek baloldali iro-

dalmában. E disztinkció révén válik ugyanis egészen nyilvánvalóvá, hogy a *Híd* mint a baloldali jugoszláviai magyar irodalom orgánuma, a maga idejében a legkövetkezetesebben és viszonylag legarányosabban képviselte a magyar és a délszláv irodalmi progresszióhoz való *egyidejű* kötődést; jóval következetesebben és arányosabban, mint például a *Kalangya*.

2. E határozott disztinkció révén válik az is nyilvánvalóvá, hogy irodalmunknak a *Híd* által képviselt baloldali hagyományában kezdettől fogva együtt élt az „urbánus” és „népi” irányzat, pontosabban: e két irányzat *baloldali* törekvése. Utóbbit, az „agro-centrikus” tendenciát mindenekelőtt a harmincas évek erőteljesen szociografikus magyar népiességéhez való kötődés biztosította a *Híd*-ban (bár nem lehet szem elől téveszteni a délszláv parasztírók imént említett csoportjának *Híd*-beli szerepeltetését sem), míg az előbbit, az „urbano-centrikus” törkévést elsősorban a *délszláv* irodalmak „szociális”, majd „új realista” irányzatához való kapcsolódás biztosította. Annak ellenére, hogy itt sem lehet szem elől téveszteni a műfajszerkezet és témarepertoár vizsgálatakor már fölemlített tényt, hogy a *magyar* „urbánusokkal” is tartott fenn a *Híd* némi kapcsolatot, mind a szerepeltetésük, mind pedig a kritikairódalma révén. S annak ellenére is, hogy a korabeli Jugoszlávia „közepes kapitalista fejlettsége” miatt a „szociális irodalom” a „nacionális” és „urbánus-proletár” irodalom *mellett*, velük együtt méltányolta és befogadta a paraszti literatúrát is. Teoretikusai ugyanis mégiscsak a *proletariátus* elméleti pozícióiról fogalmazták meg az irányzat irodalomszemléletét, esztétikáját és ideológiáját, a mozgalom egésze pedig meglehetősen közömbös maradt pl. a korabeli francia népiesség, az Európa-szerzte népszerűvé vált populizmus iránt. (Vö.: Stanko Lasić: *Sukob na književnoj ljevici 1928—1952*. Liber, Zagreb, 1970., 69., 78—79. és 82. p.). Az *elsőrendű* és *hangsúlyozottan* — ha nem is kizárólagosan! — „urbánus-proletár” irányvétel aztán még kifejezettebben érvényesült a „szociális irodalom” egyféle „jogörökösének”, az „új realizmusnak” a gyakorlatában. A hozzá való kötődés tehát a *Híd*-ban is *ezt* a tendenciát erősítette mindenekelőtt. Hogy aztán e két, „urbánus” és „népi” tendencia a folyóiratunkban viszonylag békésen megférjen egymás mellett s kölcsönösen kiegészítse egymást, erre — a törekvések *benső* hasonlósága, bizonyos rokonsága mellett — elégséges garanciát nyújtott a *Híd* általános népfront-politikája is, amely „hidat” akart verni a falu és város közé. Tehát: a falusi és városi kultúra és irodalom közé is.

3. Az „urbánus-proletár” tendencia határozott módszertani megkülönböztetése az „agrár-népiestől” lehetővé teszi a *Híd* azon szerepének árnyalását és adekvátabb értékelését is, amelyet a délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok felszabadulás előtti történetében töltött be. Elemzésünk első részében ugyanis utaltunk rá, hogy folyóiratunk meglepően keveset foglalkozott a jugoszláviai irodalmak kritikai ismertetésével; hogy a délszláv

irodalmak viharos eseményeiről — ellentétben pl. a magyar „népiesek” mozgalmának eseményeivel — alig tudósított; hogy líra- és novella-anyagában a délszláv lírikusok és elbeszélők az utolsó helyen állnak (a külföldi nem magyar költőkkel és prózáirokkal együtt). A délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok felszabadulás előtti történetében tehát — *ilyen szempontból, a közvetlen, jól látható, filológiaiilag szembeötlő* kapcsolatok tekintetében — meglehetősen szerény hely illeti meg csupán. Am saját, jugoszláviai magyar szépirodalmával és irodalomszemléletével már sokkal erőteljesebben kötődött — csak kevésbé szembeötlően, inkább „rejtett” módon, „hajszálgökörek” révén — a korabeli délszláv irodalmakhoz. Illetve, pontosabban és mindenekeleltt: azok „szociális” és „új realista” irányzatához.

(10) *A periodizálás újabb lehetősége.* — Folyóiratunk műfajszerkezetének és témarepertoárjának vázlata némiképp történelmietlen volt: „a” folyóirat publicisztikai, művészeti és kritikai anyagának leírását adta, s eltekintett attól, hogy a nyolc évfolyam egy-egy szakában *mi* került előtérbe, *min* volt a hangsúly, s *hogyan* érvényesült az összkép egy-egy színfoltja az évek múlásával.

E hiányosságot azonban, mely az irodalomtörténet bibliográfiai módszerének s a statisztikának mint e módszer egyik alapeszközének a korlátozottságából ered, némiképp pótolni is lehet, mégpedig — magával a repertóriummal.

Pató Imre könyvének második, a bibliográfiai egységek időrendi felsorolását tartalmazó fejezetéből ugyanis hasznos tanulságokat vonhatunk le folyóiratunk történetének „anyaghú”, a szerepeltetett munkatársak és konkrét témák összefüggéséből kikövetkeztethető időszakaira vonatkozóan is.

A felszabadulás előtti *Hid* periodizálásának régi és újabb kísérletei — talán épp e repertórium hiányában — különféleképp határozták meg meg lapunk lényegesen különböző, illetve egymásba áthajló szakaszait.

Bori Imre többször idézett, még 1965-ben készült tanulmánya úgy látta, hogy az induló *Hid*nak „az volt az iránya, hogy nem volt iránya, hanem összefogni próbálta azokat az akkor még lappangó törekvéseket, jobb- és baloldaliakat egyaránt, amelyek az elkövetkező években színt vallva mutatják majd meg igazi természetüket...” Az átváltást viszont e tanulmány 1935-re, a határozottan baloldali, munkásmozgalmi irányvétel megszilárdulását pedig 1938-ra tette: „A *Hid* már 1935-ben mindinkább bal felé fordul, levetkezi »ifjúsági« jellegét, s amikor Pap Pál 1938-ban megjelenteti »Ár ellen« című cikkét, a *Hid* már határozott irányt vett, baloldali, a munkásmozgalom magyar nyelvű folyóirata.” (*Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, i. m. 117—118. p.)

Lőrinc Péter újabb keletű emlékező tanulmánya az induló *Hid*at „ifjúsági, népi, »narodnyik«...” orgánumnak minősíti, s ennek a jellegnek

újjal való felváltását 1936-ra teszi, amikor a lap irányítását a Párt veszi át (vö.: A magyarság mint a *Híd* szerkesztője és olvasótábora, HITK, id. sz., 112. p.).

A repertórium szerzője, Pató Imre a Hungarológiai Intézet *Híd*-értekezletén tartott beszámolójában az induló *Híd*ra a „kisebbségi ideológia” döntő meghatározó-erejét, az el nem kötelezettséget, az ideológiai útvesztőt, az utópizmust és a „nemes liberalizmust” tartotta legjellemzőbbnek. Szerinte 1935 elejétől 1936 tavaszáig, pontosabban a májusi számig tartott az átszervezés, „a lapnak a haladó erők kezébe való átmentése”, s e folyamat végeredményét ő abban látja, hogy a *Híd* eljutott az osztályharcig. Ezt az átmenetet azonban *Híd*-kutatónk az első időszak szerves részének minősíti, nem pedig külön — átmeneti — periódusnak. Az 1936 májusával kezdődő *második* időszakra viszont az átszervezés folytatását és elmélyítését s a lap saját mozgalmának kiterelvényesítését tartja jellemzőnek (falukutatási mozgalom, mozgókönyvtár-akció stb.). Miközben nem jelöli meg határozottan az újabb korszakhatárt, Pató az ötödik, 1939-es évfolyamról szólva immár a *Híd* történetének *harmadik* szakaszát jellemzi: „szervezeti megerősödés, a népfront-politikához való felzárkózás, a fenntartás nélküli elkötelezettség...” s a mozgalom tömegbázisának ki szélesítése és megerősítése. (Vö.: A *Híd* megalakulása és története, 1934—1941. HITK, i. sz., 86—89. p.).

Úgy tűnik, Mészáros Sándor vont a közelmúltban legkevésbé merev ideológiai határvonalat a *Híd* kezdeti (1934—36) és későbbi időszaka közé. Összefüggésbe hozva a lap indítását a korabeli vajdasági magyar ifjúság gazdasági világválsággal kezdődő pozitív eszmélésével és útkeresésével, Mészáros Sándor úgy látja, ez az útkeresés már az indulás első két évében „a világnézeti polarizáció folyamatát és teljes válságát élő Európa tisztábbik oldalára vezette a *Híd* körül csoportosuló magyar fiatalokat: a fasizmus erőinek térhódításával szembehelyezkedő demokraticus, antifasiszta erők oldalára, s ezek között is azok táborába, akik mélyreható és gyökeres reformok megvalósítását tűzték programjukba”. A komoly társadalmi problémák tárgyalása, valamint a szerkesztőség és munkatársak körében képviselt polgári demokratikus, de a szocialista eszmékkel is rokonszenvező, továbbá a szintén jelen levő, kifejezetten munkásmozgalmi orientáció Mészáros szerint már ebben az első két évfolyamban is „megteremtette az előfeltételeket arra, hogy a *Híd* a közeljövő távlataként Jugoszlávia Kommunista Pártjának legális folyóiratává váljon”. (I. m., HITK- i. sz., 75. p.).

Milyen tanulságokat kínál a repertórium a fenti szempontból? Melyik periodizálási kísérletet igazolja leginkább?

Már a folyóirat első, 1934-es évfolyamában ott találjuk a munkatársak között Doktor Sándort, a Pécs-baranyai Köztársaság összeomlása után a vajdasági mozgalomba bekapcsolódó neves aktivistát, a *Szervezett Munkás* és a *Korunk* munkatársát; továbbá Laták Istvánt, aki szintén már

a húszas évek óta aktív tagja a mozgalomnak; Szabó Gézát, a JKP szabadkai bizottságának tagját; dr. Singer Adolfot, a JKP aktív tagját és a Vörös Segély szabadkai főmegbízottját; Borsodi Ferencet, az antifasisztát és a fasizmus későbbi áldozatát; Kun Szabó Györgyöt és Kovács Sztrikó Zoltánt a *Híd*-mozgalom tevékeny tagjait... 1935-ben pedig a nevesebb mozgalmiak közül Cseh Károly, Eszter Sándor és Nádor Tamás, valamint az induló Thurzó Lajos is csatlakozik a *Híd* kialakuló táborához... Ha ehhez hozzávesszük még, hogy Lévy Endre, a folyóirat első főszerkesztője — akiről a mozgalomtörténész Mészáros Sándor azt írja idézett tanulmányában, hogy a *Híd* indításakor „polgári demokratikus elveket valló, de a szocialista eszmékkel is rokonszenvedő fiatal tollforgató” volt —, 1936 márciusáig csaknem egyharmadrészt maga írta a lapot, legalábbis a közlemények számát illetően, ti. a 360 tételszámból mintegy 100 volt az övé, — akkor a szerepeltetett *munkatársak* tekintetében az eddigieknél némiképpen pozitívabbnak kell megítélni az induló *Híd*ban képviselt eszmeiséget. (Igaz, hogy az 1934 májusa és 1936 márciusa közötti időszakban ott találjuk a munkatársak sorában a repertórium életrajzi függeléke szerint később fasizálódott három személy közül Jancsuskó Gábort — 4 közleménnyel — és Bógner Józsefet is, tizenöt, főleg nyelvészeti közleménnyel.)

Az 1936 *márciusi* — s nem pedig májusi — időpontot a magunk részéről azért tartjuk korszakhatárnak, mert ekkor jelentkezik a lapban első ízben Mayer Ottmár — s mindjárt a szerkesztő bizottság nevében szól, tehát a szellemi vezetést már ekkor, a márciusi számban a kezébe veszi. Az áprilisi számban már vezércikket ír, s vitába száll az ekkor már csak formális főszerkesztő, Lévy Endre márciusi számban megjelent tanulmányával (Szellemi arisztokrácia vagy szellemi munkásság), hogy a májusi szám aztán már közölje is Lévy lemondását és félreállítását: a *Napló* munkatársa lesz, s a *Híd*ban ezután csupán egy tanulmánnyal és két novellával jelentkezik... A Lévyt követő Simokovich Rókus felelős szerkesztői időszaka viszont (1936. május—december) azért nem tekinthető külön időszaknak a lap életében, mert Simokovich szereplése a *Híd*ban egyébként is szimbolikus volt (mindössze egy novellával, egy szociográfiával és két cikkel szerepelt, mégpedig 1939 áprilisától kezdődően), saját felelős szerkesztői ténykedése idején pedig — a repertórium tanúságaként — egyetlen sora sem jelent meg a folyóiratban; a tényleges vezető ideológus már ekkor is Mayer Ottmár volt, aki 8 hónap után formálisan is átveszi Simokovichtól a szerkesztést. A Lévy képviselte polgári demokratikus főszerkesztői vonalat tehát már 1936 márciusában a pártvonal váltja föl, csak nem Simokovich Rókus, hanem Mayer Ottmár képviselőjében.

Visszatérve a *Híd* első időszakára: nemcsak a mozgalmi munkatársak, hanem a témarepertoár is külön figyelmet érdemel, már az első, 1934-es csonka évfolyamban is. Különösen az alábbiakról szóló írások a beszéde-

sek: Hitler 25 pontja; a japán dömping; a gazdasági válság; a szociális kérdés; a nők társadalmi helyzete; a munka joga; pályázat az ifjúság helyzetével foglalkozó dolgozatok elkészítésére; a falukutató akció beindítása és az első munkák közlése... A második évfolyamban pedig az ilyen témák ötlenek szembe: a bácskai kisbirtok fejlődése és jelene; a jugoszláviai magyarság túlnyomórészt földműves volta; a középosztály; az intelligencia válsága; az ifjúság elhelyezkedésének problémái; a jugoszláviai magyar kisebbségi tanoncok helyzete; falukutató irások, szociográfiák... Az 1936-os évfolyam első három számából pedig: a szövetkezetek; a kisiparos fiatalság életkérdései; a tanyavilág kultúrélete...

Ha mindehhez hozzávesszük még, hogy Laták István már 1934 végén *Híd*-mozgalomról cikkezett, a cenzúra pedig már 1935-ben is töröltetett egy ideológiai tanulmányt (A jugoszláviai magyar kisebbségi ideológia és a parasztkérdés), a folyóirat az évi 12. számát pedig *egészében* elkobozta, — akkor filológiaiilag nyilván azok a periodizálási kísérletek bizonyulnak megalapozottabbnak, amelyek nem vonnak túl szigorú, túl merev ideológiai vizválasztót az induló és a későbbi *Híd* közé. A fenti tények számbavételével ugyanis az 1936 márciusáig terjedő időszak ideológiai arculatának olyan vonásai domborodnak ki, amelyeket a *Híd*-kutatás ez ideig mint ha nem méltányolt volna kellőképpen: az antifasiszta beállítottság és a népfront-politika anticipálása. Minden elvi és eszmei eklekticizmusuk ellenére már az első évfolyamokat is e két alapvető pozitívum fémjelzi, mind a témarepertoár, mind pedig a szerepeltetett munkatársak eszmei és politikai megoszlása tekintetében. Más szóval azt is mondhatnánk, hogy azt a pártpolitikát előlegezte folyóiratunk első időszaka is — inkább ösztönösen, mint tudatosan —, amelynek értelmében „a társadalmi létra alsó fokain álló rétegek közötti osztályhatárokat nem szabad rideg dogmatizmussal meghúzni, hanem népfrontos összefogással erős antifasiszta mozgalommá szervezni”. (Malušev Cvetko: Visszapillantás a *Híd* indulására, életére... I. h., 513. p.).

(11) *A Híd munkatársai.* — A repertóriumból tanulságos statisztikája olvasható ki a *Híd*-munkatársak földrajzi megoszlásának is. Hozzávetőleges pontossággal így alakul e statisztika:

1. Jugoszláviai magyar szerző: 137
2. Magyarországi szerző: 66
3. Külföldi; (nem magyar) szerző: 36 (újabb 70 szerzőtől pedig csupán idézetek, ill. rövid szemelvények szerepeltek a *Híd*ban)
4. Délszláv szerző: 22
5. Kárpát-Ukrajnai (1), csehszlovákiai (10) és romániai magyar szerzők (12), illetve baloldali európai magyar emigránsok (9).

(Megjegyzendő, hogy főleg egy-egy jelentkezéssel szereplő 42 magyar szerzőnek *A magyar irodalmi lexikon* segítségével sem tudtuk meghatározni a területi hovatartozását. Legnagyobb részük nyilván magyarországi

volt, de figyelembe véve az erdélyi és szlovenszkói magyar lapokból való gyakori „ollózást”, nyilván ottani újságírók is akadtak közöttük. És identifikálatlan jugoszláviai magyar munkatársak is, mivel a repertórium életrajzi függelékének kimutatása természetesen nem teljes; a repertóriumban vannak pl. bibliográfiai egységek, amelyeknek témája kétségtelenül *jugoszláviai magyar szerzőre* vall: pl. Molnár Ilona és Wambach László.)

A fenti munkatársi megoszlás leglényegesebb tanulsága az, hogy folyóiratunkat *túlnyomórészt honi magyar szerzők* írták. Nemcsak a munkatársak pusztán száma bizonyítja ezt, hanem az a tény is, hogy a legtöbb szereplő *főmunkatársak* rendre jugoszláviai magyarok voltak. Ennek igazi jelentősége viszont akkor válik nyilvánvalóvá, ha figyelembe vesszük például, hogy a harmincas évek romániai magyar testvérfolyóiratának, a *Korunk*nak a munkatársi körében kisebb volt a szerepe a romániai, mint a külföldi magyar szerzőknek. (Persze, a külföldi munkatársak nagyobb és jelentősebb körének bevonásával Dienes László és Gaál Gábor folyóiratának értékszintje is magasabb, és egyetemes korjelentősége is jóval nagyobb volt, mint a mi *Hídunké*, amely elsősorban helyi fontossággal bírt.)

Nem érdektelen számba venni — a repertórium életrajzi függelékének segítségével —, hogy milyen volt a lap életében legdöntőbb szerepet játszó *jugoszláviai magyar szerzők* szocio-professzionális megoszlása.

Hozzávetőleges pontossággal így alakul e megoszlás:

1. Mozgalmiak, aktivisták: 39
2. Írók, költők, műfordítók: 23
3. Egyetemi hallgatók: 23
4. Újságírók, publicisták: 19
5. Földmunkások, munkások, ipari tanulók: 16
6. Képzőművészek (9), pedagógusok (8), jogászok (6), mérnökök és hivatalnokok (5—5) stb.

Nyilvánvaló tehát, hogy a lap terhét *közösen* viselték a jugoszláviai magyar értelmiségi dolgozók (98) és a mozgalmiak, földmunkások, munkások és ipari tanulók (55). A népfronti szerkesztőpolitika meggyőző tanúságaként!

Figyelmet érdemel, továbbá, az is, hogy a mozgalmiak és nem értelmiségi dolgozók, illetve az írók, költők, műfordítók, újságírók, publicisták és képzőművészek egységben szemlélt csoportjainak létszáma hozzávetőleg — megegyezik (55 és 51). Ilyen értelemben joggal mondható tehát, hogy a felszabadulás előtti *Híd* a munkatársak tekintetében szó szerint is *mozgalmi és irodalmi, zurnalisztikai meg művészeti* orgánium volt.

*

Legvégül, de nem utolsósorban, álljon itt a folyóirat azon honi magyar munkatársainak névsora, akiknek életét és mozgalmi, írói vagy

újságírói pályáját a fasizmus szakította meg. A repertórium életrajzi függelékéből ugyanis a fasizmus hidas áldozatainak jóval népesebb — és tragikusabb — névsora olvasható ki annál, amely a köztudatunkban él:

Atlasz János, Borsodi Ferenc, Cseh Károly, Cservenák Pál, Eisler Béla, György Mátyás, Ispánovics Imre, Kiss Ernő, Kovács György, Lengyel István, Lőbl Iván, Mayer Ottmár, Ósz Szabó János, Pap Pál, Recsó János, Scher Kató, Schwalb Miklós, Simonkovich Rókus, Singer Adolf, Somoskövi Antal, Stern Emil, Sugár Miklós, Szabó Géza, Szabó Mihály, Varga Gyula, Wohl Lola.

Ha semmi mást nem tudatosítana is Pató Imre repertórium, csak ezt a tragikus, a jugoszláviai magyarság antifasiszta és forradalmi mozgalmának s irodalom- és zsurnalisztika-történetének szempontjából viszont oly sokat mondó névsort, folyóiratunk hőskoráról akkor is — eleget tudatosítana.

Az egyébként igen fontos szakmai tanulságoknál is — jóval többet.